

KONGO-VLAANDEREN.

1. DE TAALSITUATIE. De Belgische kolonisatie in Kongo gebeurde van het begin af uitsluitend in de Franse taal. Artikel 3 van de koloniale keur van 18 oktober 1908 bepaalde weliswaar: „Het gebruik der talen is vrij. Het wordt

geregeld door decreten, zodanig dat de rechten der Belgen en der Kongolezen zijn gewaarborgd en alleen voor de acten van het openbaar gezag en voor de gerechtelijke zaken. Op dat gebied genieten de Belgen in Kongoland een gelijke bescherming als die hun in België verzekerd is. Met dat doel worden decreten uiterlijk binnen vijf jaar na de afkondiging van deze wet uitgevaardigd. Alle decreten en verordeningen van algemene aard worden opgesteld en bekend gemaakt in de Franse en in de Nederlandse taal. Beide teksten zijn officieel." Dit artikel bleef evenwel, nagenoeg de hele duur van het koloniale bewind, een doode letter. Geruime tijd legden de Vlamingen zich bij de Franse eentaligheid neer, ofschoon vele ambtenaren en kolonisten en de meeste missionarissen Vlamingen waren. De Vlaamse ministers van koloniën, A. de Vleeschauwer (1938-'45) en A. Dequae (1950-'54) erkenden wel dat er een taalvraagstuk bestond; zij gaven soms administratieve aanwijzingen aan de gouverneur-generaal betreffende artikel 3 van de koloniale keur en lieten door hun diensten ontwerpen van decreet bestuderen, maar aan de feitelijke eentaligheid van de kolonie werd vrijwel niet geraakt.

Naarmate echter de Vlaamse opstanding in België krachtiger werd, groeide ook in Kongo het aantal Vlamingen dat geen vrede meer nam met die situatie. Vooral onder invloed van het Vlaamskoloniaal tijdschrift *Band* ontstond een reactie tegen de Franse taalhegemonie. Steeds meer Vlaamse ambtenaren revolteerden tegen de verplichting officieel als Franstaligen te leven en te werken. De malaise kwam plotseling in de publieke belangstelling, toen in juli 1956 een Vlaamse magistraat bij de rechtbank van Elisabethstad, mr. Grootaert, voor de eerste maal in de Kongolese geschiedenis een vonnis velde in het Nederlands en het Hof van Beroep te Elisabethstad daarop aan de minister van koloniën, Buisseret, voorstelde Grootaert van ambtswege te ontslaan. Volgens het arrest van het Hof was het Frans de enige officiële taal in Kongo, omdat de decreten die het taalgebruik moesten regelen krachtens artikel 3 van de koloniale keur, nog steeds niet uitgevaardigd waren. Die stelling werd echter van Vlaamse zijde aangevochten: daar werd betoogd dat er geen decreten nodig waren om Nederlandse rechtsbedeling en bestuurlijk dienstbetoon te verlenen aan diegenen die erom verzochten. Het incident-Grootaert kreeg veel aandacht in de Vlaamse pers. Onder leiding van de Antwerpse burgemeester Lode Craeybeckx drong een delegatie, bestaande uit parlementsleden van de drie staatspartijen, bij Buisseret erop aan, dat de Vlamingen in Kongo hun taal zouden mogen gebruiken. De minister beloofde een onderzoek; dat bleef niet zonder gevolg: een half jaar later verscheen het decreet van 5 februari 1957 tot regeling van het gebruik van de Franse en de Nederlandse taal in de rechtszaken. Na de publikatie van dit decreet, nl. op 27 juni 1957, sprak het Hof van Cassatie zich uit ten gunste van de Vlaamse stelling betreffende de toepassing van de koloniale keur. In Kongo herinnerde de overheid aan de bepaling inzake taalvrijheid en besliste dat voortaan ook Nederlandstalige circulaires aan de ambtenaren zouden worden gezonden. Op 8 mei 1957 benoemde Buisseret een commissie om een ont-

werp-decreet voor het taalgebruik in de bestuursdiensten voor te bereiden.

Op 26 januari 1958 baarde de Gentse hoogleraar L.O.J. de Wilde, lid van de koloniale raad, opzien met een lezing voor de Stichting-Lodewijk de Raet te Brussel, waarin hij de balans opmaakte van de taaltoestand in de kolonie. De Wilde stelde dat gelijke taal- en levenskansen moesten worden geboden aan Vlamingen en Walen, ook reeds omdat ruim 60 procent van de Belgen in Kongo Vlamingen waren en 61 procent van de Belgische geïnvesteerde kapitalen van Vlaamse oorsprong zouden zijn. Hij sprak zich uit voor een paritaire verdeling van de ambten in de staatsdiensten, de parastatale besturen en de door de overheid gesubsidieerde diensten. Slechts één beperking aanvaardde hij op die regel: het belang van de inlanders. De Wilde zei verder dat van alle Europese ambtenaren een „gematigde of vrijwillige” tweetaligheid moest worden gevegd. Inzake onderwijs stelde hij voor dat alle kinderen, ook de zwarte, vrij konden kiezen tussen Frans en Nederlands als hoofdvak, en daarbij nog de andere rijkstaal, een belangrijke inlandse taal en het Engels zouden moeten leren, dus in feite vier talen. De Wilde legde er echter de nadruk op, dat het Frans, hoe dan ook, de eerste bestuurstaal in Kongo zou blijven.

Over deze stellingen werd druk nagepraat. Van Vlaamse zijde groeide de belangstelling voor de taaltoestand in Kongo. Op 28 maart 1958 beloofde de regering een Vlaamse academie voor koloniale wetenschappen op te richten. Op 29 maart 1958 verscheen een belangrijk memorandum, uitgaande van het Vlaams Economisch Verbond en opgesteld in overleg met de Economische Raad voor Vlaanderen en de belangrijkste Vlaamse cultuurverenigingen. Het memorandum stelde dat de Belgisch-Kongolese gemeenschap alleen duurzaam kon worden gevestigd op een volkomen gelijke behandeling van de taal en de cultuur van de volksgemeenschappen die erbij betrokken waren. Een concreet voorstel was: binnen de kortst mogelijke termijn voor de Kongolezen volledig onderwijs in hun eigen volkstaal te organiseren, m.a.w.: de invoering van het Frans als voertaal in het lager onderwijs werd afgekeurd. Verder werd vooropgesteld dat de inlandse talen geleidelijk ook voor het voortgezet en het hoger onderwijs zouden worden gebruikt. In het voortgezet onderwijs voor de Kongolezen zouden Frans én Nederlands worden geleerd, „met het oog op normale betrekkingen tussen de ontwikkelde inlanders en de Belgische kolonisten, inzonderheid wanneer deze inlanders worden tewerkgesteld in de koloniale administratie.” Wat het onderwijs voor blanken betreft, stelde het memorandum dat de vrije keus tussen de twee Belgische rijkstalen moest worden gewaarborgd en dat ook de studie van een grote inlandse taal moest worden geprogrammeerd.

Ook dit memorandum zou een dode letter blijven. Op 12 juli 1958 werd weliswaar de overtuigde Vlaming Hendrik Cornelis gouverneur-generaal van de kolonie, maar de strijd voor de onafhankelijkheid was toen reeds door de Kongolese politieke fracties ten volle ingezet. De Belgische regering en de koloniale administratie hadden andere zorgen dan de zuivering van de situatie op taalgebied. Van Kongolese zijde werd overigens

scherp geprotesteerd tegen alle voorstellen en pogingen om de zwarten kennis van het Nederlands op te dringen. Er ontstond daar een anti-Vlaamse stemming die nog aangemoedigd werd door bepaalde Franstalige Belgen. Die stemming was een handicap voor de Vlaamse campagne tot rechtsherstel. Na de onlusten van januari 1959 te Leopoldstad ging iedereen echter beseffen dat het koloniale bewind snel ten einde liep en dat de proclamatie van de Kongolese onafhankelijkheid nog slechts een kwestie van maanden was. De Vlamingen begrepen daarbij dat in de soevereine republiek het Nederlands geen schijn van kans zou hebben officieel erkend te worden. In de bewogen periode die de machtsoverdracht onmiddellijk voorafging en volgde, werden nog anti-Vlaamse reacties bij de zwarten waargenomen, maar allengs verdwenen die toch. De talrijke Vlamingen die in Kongo zijn gebleven of er naartoe trokken in het kader van de technische bijstand, in de privé-sector of als missionaris, hebben er de Franse eentaligheid aanvaard. Hun enige taalprobleem is de organisatie van Nederlands onderwijs voor hun kinderen en de instandhouding van enige Nederlandse culturele bedrijvigheid (vooral via de boekhandel). Dat probleem behoort echter niet tot de bevoegdheden van de Kongolese regering.

MANU RUYS

2. DE VLAAMSE CULTURELE REFLEX. De Vlamingen in Kongo hebben het, wat het behoud van hun eigen cultuur betreft, niet gemakkelijk gehad. Er was vóór, en nog méér tijdens de oorlogsjaren 1940-'45, een grote dosis moed nodig om zich als Vlaming te affirmeren en culturele prerogatieven te doen gelden. Maar juist in het volksvreemde milieu (Franssprekend bestuur en Bantoeomgeving) zijn velen zich veel sneller van hun eigen cultuurbehoeften bewust geworden dan zij het misschien in Vlaanderen geworden zouden zijn. In feite is de Vlaamse cultuurbeleving pas een realiteit geworden tijdens de oorlogsjaren 1940-'45, toen de Vlaming in Kongo totaal van Vlaanderen, zijn normale voedingsbodem, afgesneden was.

De strijd om het behoud van zichzelf werd hoofdzakelijk via het geschreven woord gevoerd. Wij wijzen er terloops op, dat de Vlaamse koloniale ambtenaar om te publiceren eerst toestemming aan het Goevernement-Generaal moest vragen, wat op zichzelf al een grote geëngageerdheid vereiste. In volle oorlogsjaren, in 1942, werd het tijdschrift *Band* opgericht, onder meer door H. Cornelis en O. Spitaels. *Band* had vijf bedoelingen:

1. de nationale geest en de weerbaarheidsidee hoog houden;
2. aan de Vlamingen in Kongo Nederlandse lectuur bezorgen;
3. het Vlaamse cultuurleven in de kolonie bevorderen;
4. bij onze belangstellende landgenoten die buiten het nationaal gebied leven, en bij de Nederlandssprekende buitenwereld Kongo doen kennen;
5. de schoonheid en de grootheid van ons volk en van ons land dienen en in het licht stellen.

Zo gezien, werd *Band* dan ook spoedig meer dan een tijdschrift. De redactie van *Band* was van meet af aan ook een actiegroep die de Vlaamse cultuur zou verdedigen waar het moest, en de promotor van talrijke kunstactiviteiten, zoals toneel, lezingen, tentoonstellingen van plastische kunsten. *Band* verscheen maandelijks met verhalen, poëzie en

essays (o.m. het vermaarde werk Bantu-Filosofie, van Pl. Tempels), bijdragen over etnologie, psychologie, economie, sociologie, studies van literaire stromingen, folklore, muziek, volkskunst en boekbesprekingen. In 1957 organiseerde Band een Kongolese novellenprijsvraag die veel succes had. Eind 1959 omvatte de redactie: H. Cornelis, O. Spitaels, O. de Munck, L. Wuyts, Prof. R. Derine, J. Gijsbrechts, B. Nuyts, R. Puttemans, V. Vanderlinden, E. Vandewoude, G. Vertommen en W. Geerts.

Op 8 november 1955 werd het driemaandelijks tijdschrift Zuiderkruis opgericht door Ange Clooster (pseudoniem van Arthur Verthé) en Walter Geerts. Dit tijdschrift wilde bewust de Vlaams-Afrikaanse letteren bevorderen in Centraal Afrika. De redactie wilde een literatuur met eigen, specifieke karaktertrekken, puttend uit twee bronnen: Vlaanderen en Kongo, tot één samengesmolten in zeer eigen gevoelsuitdrukkingen.

In Zuiderkruis publiceerde Prof. Dr. D. Biebuyck, een zeer deskundig Afrikanist, zijn Mwendo-epos van de Banyanga; het tijdschrift kreeg ook de primeur van het toneelwerk Potopot van Tone Brulin. Eind 1959 bestond de redactie uit M. Anders, V. Arickx, prof. D. Biebuyck, B. van Straaten en W. Geerts.

Begin 1960, aan de vooravond van de Kongolese onafhankelijkheid, smolten de twee tijdschriften samen tot Band en Zuiderkruis. Als zodanig verscheen het nog twee jaar in België en bracht o.m. het eerste proza, een novelle, van Jef Geeraerts. Overigens hadden de redactieleden van het tijdschrift een sociale actiegroep gevormd die zich verdienstelijk zou maken bij de tewerkstelling en herklassering van talrijke Vlamingen, teruggekeerd of gevlucht uit Kongo.

Naast deze twee tijdschriften bestonden in Kongo nog een Vlaams weekblad en zelfs geruime tijd een Vlaams dagblad: Standpunten rolde in Elisabethstad dagelijks van de pers. Het was een dagelijkse uitdaging aan de omstandigheden en de algemene anti-Vlaamse sfeer. Het dagblad bestond ongeveer één jaar en was hoofdzakelijk het werk van Jan van den Weghe.

Het bleek onmogelijk in Kongo een Vlaams dagblad in stand te houden. Wel kon een weekblad de lacune aanvullen. De Week beantwoordde aan de behoefte aan gemakkelijker verteerbare lectuur (gemakkelijker verteerbaar dan de tijdschriften Band en Zuiderkruis) en aan meer op de actualiteit gerichte bijdragen. Het eerste nummer van De Week verscheen op 1 juli 1951.

Het mocht rekenen op de financiële steun van het Algemeen Christelijk Vakverbond en op de persoonlijke inzet van hoofdredacteur Jos. Lamote. Plaatselijke medewerkers werden aangeschreven en persklare teksten (sport, cultuur, wetenschap en ontspanning) kwamen uit Vlaanderen. Van 1952 af organiseerde De Week een jaarlijkse wedstrijd voor Kongolese kerstverhalen.

Het Davidsfonds stak in Kongo van wal in 1948. Het Fonds had spoedig een afdeling in elk groot centrum. We herinneren eraan, dat het Davidsfonds op zijn congres van 1950 in België de wens uitsprak dat het Nederlands naast het Frans in Kongo als officiële taal erkend zou worden. Het zou, ingevolge de politieke evolutie van het land, bij die vrome wens blijven. Het Davidsfonds stichtte

in 1954 een Driejaarlijkse Prijs voor Vlaams-Afrikaanse Letterkunde.

Belangrijk voor het bestaan en de ontplooiing van het Vlaamse culturele leven in Kongo waren de Vlaamse Vriendenkringen, die een zeer intense en gediversifieerde actie voerden. In 1960 waren er een twaalfstal. Deze kringen hebben, naast hun initiatieven op het gebied van het gezelschapsleven, de bevordering van de Nederlandse taal in Kongo behartigd, o.m. bij onderwijs, rechtspraak en openbare diensten. De Vriendenkringen werkten alle zelfstandig, tot in 1958 een Federatie van de Vlaamse Vriendenkringen tot stand kwam. De eigenlijke opzet achter dit initiatief was de vorming van een Federatie van (alle) Vlaamse Verenigingen. De gebeurtenissen van 1960 maakten dat dit doel nooit gerealiseerd is. Enkele Vlaamse Vriendenkringen zijn blijven bestaan na 1960, na het begin van de Kongolese onafhankelijkheid.

De Vlaamse Automobilistenbond - Kongo werd in 1952 opgericht als overzeese afdeling van de vereniging in Vlaanderen. Zij organiseerde reizen, rally's en uitstapjes, maar bracht ook toeristische en kunstvoordrachten. De VAB-Kongo gaf een eigen bulletin uit: Kongoberichten.

Het toneel was een van de grootste verlangens van de Vlaming, op zoek naar zijn eigen identiteit in Kongo. Zowat elk groot centrum had zijn toneelkring. Vóór 1940 werd er al toneel gespeeld in Elisabethstad. In Leopoldstad was het de groep van Band, die van 1942 af geregeld druk bezochte opvoeringen organiseerde. De groep zou later, mede dankzij de Vlaamse Vriendenkring, Tropen gaan heten en tenslotte het Vlaams Toneel van Léopoldstad. Elke kring bracht gemiddeld één of twee voorstellingen per jaar.

Van 1950 af kwamen toneelgezelschappen uit Vlaanderen op tournee in Kongo. Overigens reisden ook af en toe wereldreizigers, schrijvers en plastische kunstenaars Kongo rond. Deze kunstenaars konden o.m. op financiële steun rekenen van het Goevernement-Generaal, dit in tegenstelling met de Vlaamse creatieve kunstenaars in Kongo zelf, die geen aanspraak konden maken op deze financiële hulp.

Radio Belgisch-Kongo, de staatsradio, kwam voor het eerst in de ether tijdens de Tweede Wereldoorlog. Van meet af aan waren er uitzendingen in het Nederlands. De radio bleef Nederlandse programma's brengen tot 7 juli 1960. Toen werden zij door de nieuwe Kongolese minister van informatie afgeschaft. Radio Belgisch-Kongo betekende vooral voor de in het buitenland afgezonderd wonende Vlamingen een vertrouwde achtergrond. Vaak was de radio zelfs het enige culturele klankbord voor de „broussard". Radio Belgisch-Kongo bracht naast de nieuwsberichten talloze eigen produkties die het hele gamma van informatie, vorming en ontspanning bestreken. De redactie bestond in 1960 uit G. van Impe (†), B. Fierens (†), L. Wuyts en W. Geerts.

Een overzicht van het Vlaamse cultuurleven in Kongo zou niet volledig zijn, als niet gesproken zou worden over het onderwijs. Lager onderwijs in het Nederlands werd enkele jaren na de Tweede Wereldoorlog in de meeste grote centra gegeven, middelbaar onderwijs slechts op vier plaatsen: Leopoldstad, Elisabethstad, Bukavu en Luluaburg. De regel luidde dat er een Vlaamse klas opgericht

kon worden waar tien ouders erom verzochten. Vele Vlamingen aarzelden om dit te doen en stuurden, naar analogie met de toestand in Brussel, hun kinderen naar Franssprekende klassen. In 1956-'57 bv. volgden slechts 2.100 van 22.500 kinderen het Nederlandstalig onderwijs. De Vlaamse afdeling van de Officiële Universiteit van Elisabethstad bestond maar kort. Het eerste jaar kostte deze afdeling 11 miljoen frank voor een tiental studenten. Tot slot van dit overzicht dienen de talrijke Vlaamse-Afrikaanse romans en novellenbundels te worden vermeld die vooral na 1960 als een sublimering verschenen (Jef Geeraerts, Jan van den Weghe, Paul Brondeel, Jac Bergeyck, Raf Vande Linde, André Claeys, Mireille Cottenjé enz.).

LITERATUUR: A. Verthé en B. Henry, *Geschiedenis van de Vlaams-Afrikaanse Letterkunde* (1961).

WALTER GEERTS